A FOST SOROCA TRANSFORMATĂ ÎN RAIA LA 1538?

Virgil PÂSLARIUC

Expediția sultanală în Moldova din anul 1538 – eveniment central pentru istoria relațiilor moldo-otomane[1], cu toate că a fost destul de bine studiată în istoriografie, lasă în controversă câteva probleme importante, printre care se evidențiază cea a mărimii teritoriului anexat de otomani imediat după consumarea invaziei. În articolul de față ne va interesa în special problema dacă în timpul acestor evenimente cetatea Sorocăi a fost sau nu transformată în sangeacat.

Punctul de vedere conform căruia linia de demarcare între raialele otomane și Moldova s-a situat pe linia Fălciu-Tighina este și punctul de vedere dominant în istoriografia română[2]. În ultimele decenii, după punerea în circulație a unui material documentar nou, unii istorici au fost dispuși să „împingă" hotarul de dominație otoman până la linia Botoșani-Soroca[3]. Pentru a relua problema, este nevoie de (re)stabilirea, fie și în linii generale, a contextului în care s-a produs anexarea.

Campania personală a lui Soliman Magnificul în Moldova, chiar dacă a deviat de la binecunoscuta direcție strategică de cucerire pe linia Belgrad-Buda-Viena[4], a avut rosturile sale bine determinate. Domnul Țării Moldovei, prin acțiunile sale, devenea un factor destabilizator pentru politica Porții în regiune, iar un război preventiv trebuia, pe de o parte, să pregătească terenul pentru ulteriorul asalt la Dunărea de Mijloc, iar pe de altă parte, să deschidă cu grijă „portița" spre stepele ucrainene. În vara lui 1538 circulau mai multe zvonuri cum că Moldova ar putea fi transformată în pașalâc, mai ales că sultanul niciodată nu

---

[1] Discuțiile pe marginea acestei probleme pot fi găsite la Ștefan Andreescu, „Limitele cronologice ale dominației otomane în Țările Române", RI, nr. 3, 1974, 399-412; Mihai Maxim, „Le statut de la Moldavie et de la Valachie à l'égard de la Porte ottomane dans la seconde moitié du XVIe siècle", *Nouvelles études d'histoire*, vol. VI/1, 1980, 237-250; idem, „L'autonomie des Principautés roumaines envers la Porte ottomane (XVIe-XVIIe siècles)", *Revue roumaine d'histoire*, 7, 1982, nr. 4, 46-53; idem, *Țările Române și Înalta Poartă. Cadrul juridic al relațiilor româno-otomane în Evul Mediu*, București, 1993, 111-142; idem, „Țările Române și Imperiul Otoman (1400-1600)", în *Istoria României*, vol. IV, București, Ed. Enciclopedică, 2001, 531-583; Ștefan S. Gorovei, „Moldova în „Casa Păcii". Pe marginea izvoarelor privind primul secol de relații moldo-otomane", AIIAI, XVII (1980), 629-667; idem, „Câteva considerații pentru istoria relațiilor româno-otomane în veacurile XV-XVI", în *Românii în istoria universală*, vol. I, București, 1986, 31-41; Gh. Pungă, „Considerații privitoare la statutul politico-juridic al Țării Moldovei în prima jumătate a secolului al XVI-lea", în *Istoria ca lectură a lumii. Profesorului Alexandru Zub la împlinirea vârstei de 60 de ani*, Iași, 1994, 117-131; Viorel Panaite, *Pace, război și comerț în Islam. Țările Române și dreptul otoman al popoarelor (secolele XV-XVII)*, București, 1997; idem, *Dreptul păcii și războiului în Islamul otoman. Glosar și bibliografie*, București, 2007.

[2] A.D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ed. a IV-a, vol. II, București, 1986, 456; N. Iorga, *Istoria românilor*, ed. a IV-a, vol. IV, București, 1996, 285; C.C. Giurescu, *Istoria românilor*, ed. a IV-a, vol. II/1, București, 1943, 180-181. Pentru Soroca, în mod special a se vedea C.C. Ciurescu, *Târguri sau orașe și cetăți moldovene din secolul al X-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea*, București, Ed. Enciclopedică, 1997, 287-289.

[3] Constantin Rezachevici, *Rolul românilor în apărarea Europei de expansiunea otomană. Secolele XIV-XVI*, București, 2001, 288; idem, „Petru Rareș între sultan și lumea creștină în anii 1541-1542, după noi izvoare polone – Solia "hatmanului" Petru Vartic din 1542", I-II, *Revista de istorie*, s.n. nr. 5, I (1990), 441-442, nr. 7-8, 701-704; idem, „Originea și domnia lui Alexandru vodă Cornea (c. 21 decembrie 1540 – 9 sau 16 februarie 1541) după documentele inedite din Polonia", RI, III (1992), nr. 7-8, 803-827; Eugen Denize, *Țările Române și Veneția. Relații politice (1441-1541)*, București, 1997, 205; Alina Felea, *Soroca. Viață urbană și administrație (sf. sec. al XV-lea – începutul sec. al XIX-lea)*, Chișinău, Pontos, 2009, 33-35. În lucrările noastre precedente am fost dispuși să dăm credit acestei ipoteze, a se vedea Virgil Pâslariuc, „Unele considerații privind politica marii boierimi din Țara Moldovei în anii 1538-1541", *Analele științifice ale Universității de Stat din Moldova. Seria științe socio-umane*, Chișinău, 1999, 240-244, idem, *Raporturile politice dintre marea boierime și domnie în secolul al XVI-lea în Țara Moldovei*, Chișinău, Pontos, 2005.

[4] A se vedea studiul clasic al lui Panaitescu, „De ce n-au cucerit turcii Țările Române", în idem, *Interpretări românești*, București, 1994, 111-118.

ierta nesupunerea cuiva doar printr-o simplă înlocuire[5]. Această perspectivă sumbră a făcut ca boierimea moldoveană, în momentul culminant al conflictului, să-i refuze sprijinul domnului și să se retragă de pe câmpul de luptă[6]. O decizie dificilă, de care erau conștienți boierii înșiși, dar care pe termen lung părea a fi justificată, deoarece Rareș pierduse controlul situației, fapt care putea duce la consecințe catastrofale pentru țară[7]. Boierimea se întrunește la Badeuți și dezbate preț de câteva zile situația[8]. Ca rezultat, s-a decis că prestarea omagiului față de sultan să fie condiționată de păstrarea integrității teritoriale ale țării[9], sultanul jurând că nu se va atinge de Moldova[10]. Într-adevăr, după ce găsește și confiscă tezaurul domnesc la Suceava[11], impune la tron un pretendent adus cu el, care era „așezat ca bei“[12], Soliman poruncește să fie oprite jafurile[13] și, considerându-și misiunea îndeplinită, renunță la includerea Moldovei în „teritoriile islamice“, adică transformarea ei în pașalâc, mulțumindu-se cu „pacificarea“ acestui teritoriu, adică reinstalarea lui în „Casa Păcii“. Totuși, pentru a controla mai efectiv regiunea de la gurile Dunării[14], el extrage de sub autoritatea statului moldovean anumite teritorii, creând o unitate administrativă nouă – sangeacatul de Cetatea Albă[15]. Cronicarii turci (Nasuh Matrakci, Rustem-pașa) afirmă că această decizie s-a luat „după vechiul obicei“ în cadrul unui Divan ținut chiar la Suceava, parcă subliniind că soarta Moldovei – adică transformarea ei în pașalâc sau păstrarea statalității sale – era lăsată pentru sfârșitul campaniei[16].

La întoarcere, oastea otomană trece Prutul pe la Botoșani[17], ceea ce însemna că majoritatea drumului era făcut prin ținuturile de răsărit ale Moldovei. Probabil, această informație i-a făcut pe unii cercetători să creadă că regiunea sustrasă de sub administrația moldovenească s-ar fi situat pe linia Botoșani-Soroca[18]. Pentru aceasta însă era nevoie de controlul unor fortărețe. Din spațiul de care vorbim, avem știri exacte că doar Tighina, unde sultanul a poposit și a dispus construcția unei cetăți din piatră, numită de acum înainte „Bender“, adică „poartă, trecătoare“[19] a fost ocupată de o garnizoană militară, în frunte cu un sangeac[20]. La nivelul discursului oficial, ocuparea acestei cetăți a fost făcută ca pedeapsă pentru „neascultarea“ lui Rareș[21]. În realitate, Soliman punea în

[5] *Ibidem*, 155; v. și Hurmuzaki, *Documente privitoare le istoria românilor*, culese de Eudoxiu de Hurmuzaki, vol. II/4, București, 1894, 141, 143 (în continuare: Hurmuzaki).

[6] A se vedea detalii în *Cronici turcești privind țările române. Extrase*, vol. I *(sec. XV – mijlocul sec. XVII)*, întocmit de Mihai Guboglu și Mustafa Mehmet, București, Ed. Academiei, 1966, 224 (în continuare: *Cronici turcești*); Grigore Ureche, *Letopisețul Țărâi Moldovei*, ediție îngrijită, studiu introductiv, indice și glosar de Panaitescu, București, Ed. de Stat pentru Literatură și Artă, 1955, 143.

[7] Dacă se ajungea la o bătălie generală, în urma căreia elita politică ar fi fost decimată, transformarea țării în pașalâc, după modelul balcanic, putea fi o posibilitate, Hurmuzaki–Slavici, *Doc.*, II/1, 139; N. Iorga, *Scrisori de domni*, 25.

[8] Ureche, *Letopisețul,* 156.

[9] Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. II, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1976, 279.

[10] În textul soliei lui Petru Vartic în Polonia (1542) se afirmă tranșant că „acest împărat (Soliman Magnificul, n. n.), neținând seama de tratatul și înțelegerile încheiate de înaintașii săi cu moldovenii, *neținând seama nici chiar de jurământul său* (s. n.), nu numai că a pustiit cea mai mare parte din acea țară, ci chiar i-a luat-o lui (Petru Rareș, n. ed.), aducând-o sub stăpânirea sa, o parte nu mică din ea“, Rezachevici, *Petru Rareș între sultan și lumea creștină*, I, 441. Autorul considera că era vorba de jurământul lui Soliman dat la reinvestirea lui Rareș la 1540, dar credem că este vorba de jurământul dat față de țară în septembrie 1538 la Suceava, deoarece imediat după aceasta a fost luată Tighina și regiunile adiacente, dar nu după reinstalarea lui Rareș (*ibidem*).

[11] *Ibidem*, 354 și 481.

[12] *Ibidem*, 481.

[13] „De când a fost înființat Islamul“ nu s-a văzut o prădare mai mare, menționează un cronicar turc, în „costul“ prăzii intrând, probabil, și valorosul tezaur sucevean, v. *Ibidem*, 255.

[14] Antonio Verancsics a exprimat foarte plastic acest deziderat, când scria că sultanul a ocupat acea zonă „pentru a avea întotdeauna mâna sa asupra grumazului acelei țări“ (*Călători străini*, I, 421).

[15] N. Iorga, *Studii istorice asupra Chiliei și Cetății Albe*, București, Ed. Göbl, 1899, 190; v. și Hurmuzaki, II/1, 215.

[16] *Cronici turcești*, 320.

[17] A se vedea *Cronica lui Rustem-pașa*, în *Cronici turcești*, vol. I, 254-255.

[18] Constantin Rezachevici, „Petru Rareș între sultan și lumea creștină în anii 141-1542, după noi izvoare polone. – Solia „hatmanului“ Petru Vartic din 1542 (I)“, RI, I (1990), nr. 5, 441-442, Idem, *Originea și domnia lui Alexandru vodă Cornea*, 806-807; Ioan-Aurel Pop*,* „Cu privire la domnia lui Ștefan Lăcustă“, AIIAC, XXVII (1985-1986), 89-92; Eugen Denize, *o cit.*, 481-482; Ion Chirtoagă, *o cit.*, 50-55.

[19] Poartă care permitea trecerea spre Podolia și câmpiile ucrainene, v. Mihail Guboglu, *o cit.,* 112; v. Constantin Burac, *Ținuturile Țării Moldovei până la mijlocul secolului al XVIII-lea* (rezumatul tezei de doctorat), Iași, 2000, 209.

[20] Ilie Corfus, *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone. Secolul al XVI-lea*, vol. I, București, 1979, 5-9.

[21] Mihail Guboglu, „Inscripția sultanului Suleiman Magnificul în urma expediției în Moldova (1538/945)“, *Studii,*

aplicare un bine pus la punct sistem de „raiale“, anexând părți din teritoriile statelor vasale, în speță dotate cu cetăți, pentru a le putea controla mai eficient[22].

Ce teritoriu a fost ocupat de otomani la 1538? Informațiile din epocă sunt extrem de lapidare și controversate, din care cauză, așa cum am menționat, nici în istoriografie nu există un punct de vedere comun. Majoritatea surselor consultate de noi dau cu siguranță anexarea Tighinei și a unui spațiu adiacent. Astfel, în cronica lui Rustem-pașa se afirmă următoarele: „S-a ținut un divan și s-a hotărât ca țara (Moldova, n.n.) să se întindă în lățime de la nord spre sud, iar în lățime de la răsărit spre apus, ajungând de la Prut până la hotarul Chiliei, iar marginea ei să atingă Dunărea. Restul trebuia să fie adăugat la Imperiul Otoman, iar la răsărit de Dunăre să se clădească două cetăți: Cein și Kalcein. Pentru ținutul așezat la apus de râul <Prut> să se numească un voievod cu numele de Cetne, un vlăstar al răposatului Ștefan“[23].

Confirmarea o găsim și la Ibrahim Pecevi: „În ceea ce privește hotarul cetăților, care este de obicei motiv de gâlceavă, s-a despărțit o porțiune de pământ din vilaietul întins al Moldovei și s-a stabilit o graniță precisă, începând din fața orașului Fălciu (*Fîlci*) din partea Akkermanului de pe lângă sus-amintita apă (*Prut*) și până la apa Nistru (*Turla*). S-au scris acte cu condiții și obligații potrivit cărora de cele două părți ale acelui hotar stabilit se vor construit două cetăți puternice...“[24]. Nasuh Matrakci aduce precizări în localizarea acestora din urmă: „...fâșia de pământ care se întinde în lungime începând din partea de nord spre sudul vilaietului mai sus-arătat și al țării învinse, la apus și la răsărit de râul Prut, până la cetatea de serhat a Chiliei, și care, întinzându-se, se termină pe malurile Dunării a fost adăugată la ținuturile glorioasei familii osmane, ca și alte ținuturi mari. S-a dat poruncă să se construiască la răsărit de râul mai sus amintit Berudcin și Fălcin,...“[25]. Cetatea Berudcin, ușor se identifică cu Benderul, iar după reconstrucția bastionului din piatră, care s-ar fi produs până în mai 1539[26] este înființat și sangeacbeilicul de Bender[27].

Și Anton Verancsics, prepozitul Transilvaniei, bun cunoscător al realităților moldovenești, afirma că la 1538 Soliman „a ocupat și acea parte a Moldovei care se întinde de la râul Prut până la fluviul Nistru și care aparține cetății cu același nume – <Cetatea> Albă de la Nistru – pentru că e foarte bogată în vite, și pentru a avea întotdeauna mâna sa asupra grumazului acelei țări“[28]. Sursele narative interne vorbesc despre același lucru. Bunăoară, *Cronica moldo-polonă* afirmă că la 1538 sultanul „a poruncit să nu fie stricată țara întru nimic, dar a luat sub stăpânirea sa o cetate moldovenească, Tighina“[29].

Pentru a lega teritoriile otomane de la Chilia și Cetatea Albă cu Tighina, Moldovei i s-a confiscat un teritoriu substanțial, numit Bugeac, fiind colonizat cu tătari nohai („tatarlâcul din Budjak“)[30]. Benderului, la rândul său, i s-a atașat un teritoriu adiacent, parte a ținutului Tighinei, cu 18 sate moldovenești, din care a fost formată o *rîa'ie* sau *rai'a*[31]. Se pare că la 1538 a fost confiscată și o parte a ținutului Lăpușnei[32]. Astfel, după delimitarea efectuată de ceaușul Feruh cu câțiva ani mai târziu[33], hotarele raialei erau următoarele: „la răsărit și nord hotarul se fixa pe afluentul Bâc, la sud se întindea pe malul stâng al Botnei, iar la apus trecea pe malul drept al râului

1956, nr. 2-3, 107-123. Tot aici și descifrarea inscripției versificate lăsată de Soliman; I. Chirtoagă, „Tighina“, Destin românesc, III (1994), 112; idem, *Sud-estul Moldovei și stânga Nistrului (1484-1699)*, București, Ed. Fundației Culturale Române, 1999, 50-52.

22 Igor Bercu, „Formarea «raialelor» otomane în sudul Țării Moldovei (sfârșitul sec. al XV-lea – prima jumătate a sec. al XVI-lea)“, *Analele științifice ale Universității de Stat din Moldova, Seria „Științe socio-umane“*, vol. II, CEP USM, Chișinău, 2000, 65-68.

23 Editorii documentului, Mihail Guboglu și Mustafa Mehmet, considerau că sub acestea din urmă se au în vedere cetățile Bender (Cein) și Fălciu (Kalcein), v. *Cronici turcești*, I, 255.

24 *Ibidem*, 480.

25 *Ibidem*, 230.

26 Inscripția lui Soliman Magnificul spune că întărirea vadului de către Nasan-bei are loc în anul 945 al Hegirei“ (30 mai 1538 – 18 mai 1539), v. Mihail Guboglu, *o cit*.

27 Igor Bercu, *o cit.*, 68.

28 *Călători străini despre Țările Române*, vol. I, îngrijit de Maria Holban, București, 1968, 421.

29 *Cronicile slavo-române*, 174, 184.

30 Mihail Guboglo, *o cit.*, 112.

31 *Ibidem*.

32 Din informațiile pe care le deținea, Dimitrie Cantemir scria că Tighina aparținea odinioară ținutului Lăpușnei, v. D. Cantemir, *Descrierea Moldovei*, București, 1973, 77; Aurel. V. Sava, *Documente privitoare la târgul și ținutul Lăpușnei*, București, 1937. Ne întrebăm dacă nu cumva otomanii ar fi justificat includerea Lăpușnei la 1538 în componența „cazalei Benderului“ sau dacă nu era o contaminare (inversare) de informație, care a ajuns la Cantemir în acea formă?

33 *Catalogul documentelor turcești*, vol. II, întocmit de M. Guboglu, București, 1965, 47.

Calinder"[34]. Se știe că în 1541 „sangeac la Tighina, Cetatea Albă și Chilia" era Malcoci-bei[35].

În această ordine de idei, o frază aruncată de solul moldovean Avram Banilovschi, în decembrie 1541, la curtea regelui polon, ne face să ne gândim la includerea unei părți a ținutului Lăpușna și, eventual, Orhei, în raia: „...mai dăm de știre Măriei Voastre pentru această bogată parte a țării noastre, pe care a fost luat-o împăratul turcesc de la noi și care ne-a dat-o înapoi cu tot folosul. Nu ne-a dat însă înapoi Tighina, dar am noroc de un sat, care mi-i drag mie și am nădejde în milostivul Dumnezeu și în împăratul turcesc că ni-l va da înapoi, trecând din acel drum"[36]. Reținem că, la momentul efectuării soliei (decembrie 1541), teritoriile „din drumul Tighinei" rămâneau încă sub administrație otomană, fiindcă domnul speră că vor fi restituite. Despre ce sat putea fi vorba?

Presupunem că aici este vorba despre satul și mănăstirea Căpriana și o parte din regiunea Lăpușnei. Cunoaștem că acest domeniu făcea parte din patrimoniul familial al Bogdăneștilor, fapt care explică atașamentul domnului față de localitate[37]. De asemenea, se știe că imediat după reluarea domniei, Petru Rareș înzestrează mănăstirea cu o biserică din piatră nouă, cu hramul Adormirii Maicii Domnului, pe locul uneia mai vechi, presupus, de la mijlocul secolului la XV-lea[38]. Grigore Ureche amintește că la revenirea în scaun domnul moldovean „de la Căpriana mănăstirea au lucrat"[39]. Tot acest domn, în octombrie 1545, înzestrează mănăstirea cu o *Evanghelie* în limba slavonă scrisă pe pergament, legată în coperți din lemn, îmbrăcate cu argint[40]. Din contextul inscripției de pe prima pagină a acesteia, care de altfel atestă toponimul *Căpriana*, reiese că pe timpul celei de-a doua domnii a lui Petru Rareș mănăstirea se repară, deoarece expresia íîâîñúçäàííîå, folosită în textul slavon, nu poate avea alt înțeles decât acel „din nou clădită" sau „rezidită"[41]. Presupunem de asemenea că biserica ar putea fi distrusă, poate chiar demolată din temelii[42], în timpul invaziei otomano-tătare de la 1538, când au avut de suferit mai multe locașuri sfinte[43], mai ales că cel mai probabil mănăstirea s-a aflat o vreme sub administrație directă otomană, fiind inclusă în așa-zisul „teritoriu al Islamului" (*dar-ül-islam*). Inscripția votivă de pe frontonul de vest al bisericii, restabilită la 1820 de mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni cu ocazia reconstruirii lăcașului, ne spune că acesta a fost „din temelie ridicat în anul 1542[44]. Această informație, colaționată cu cea din solia lui Banilovschi, ne arată că reluarea controlului asupra ținuturilor din zona centrală al interfluviului pruto-nistrean (ținuturile Orhei și Lăpușna) s-a produs cel mai probabil în prima jumătate a anului 1542.

Virulența reacției clasei politice moldovenești împotriva acestor confiscări, care a inclus nu doar atacuri asupra raialelor, prădarea bunurilor, uciderea coloniștilor turci aduși în Moldova de Răsărit de autoritățile otomane[45], dar și, caz inedit în istoria țării,

---

34 Igor Bercu, *loc. cit.*

35 Scrisoarea lui Nicolae Sieniawski către regina Bona Sforza din 1541, decembrie 22, in Corfus, *Documente*, 5-9.

36 Corfus, *Documente*, 61.

37 Documente Romaniae Historica, vol. II, A. Moldova, București, 242, 245-246; pentru controversatul concept *dominium eminens,* v. Andrei Pippidi, „Monarhia în Evul Mediu românesc, practică și ideologie", în *Național și universal în istoria românilor. Studii oferite prof. dr. Șerban Papacostea cu ocazia împlinirii a 70 de ani*, București, 1998, 21-39.

38 Gheorghe Postică, Nicolae Constantinescu, *Căpriana*, Chișinău, 1996, 27-34.

39 Grigore Ureche, *Letopisețul Țărâi Moldovei*, ed. a II-a, ed. Panaitescu, București, 1958, 166.

40 Zamfir Arbore, *Dicționar geografic al Basarabiei*, Chișinău, 2001, 56; Pe prima pagină a copertei era gravată scena Adormirii Maicii Domnului cu următoarea inscripție: „Evlaviosul și de Hristos iubitorul Io Petru Voievod cu mila lui Dumnezeu Domn al întregii Țării Moldovei și Doamna sa Elena și fiii dumnealor lui Iliaș voievod și Ștefan și Constantin au făcut și au împodobit acest tetraevanghel și l-au dat pentru rugăciunea lor din nou întemeiata a lor mănăstire Adormirea Maicei Domnului, zisă Căpriana în anul 7053 (1545), luna octombrie ziua 11".

41 Ștefan Berechet, „Mănăstirea Căpriana", *Anuarul Comisiunii Monumentelor Istorice. Secția Basarabia*, Chișinău, 1928, 200.

42 Cercetările arheologice din anul 1993, conduse de prof. Gheorghe Postică și Nicolae Constantinescu, au constatat că biserica din piatră Adormirea Maicii Domnului a fost construită din temelie pe baza uneia mai vechi din piatră, presupunând că aceasta putea fi intenția ctitorului, fără a admite posibilitatea distrugerii de către turci, ipoteză care, oricum, necesită documentare, v. Gheorghe Postică, *Mănăstirea Căpriana (de la întemeiere până în zilele noastre)*, ed. a II-a revăzută și completată, Chișinău, 2003, 28.

43 Eugen Denize, „Petru Rareș și Moldova dintre Prut și Nistru", RI, VIII (1997), nr. 7-8, 479-480.

44 Gheorghe Postică, Nicolae Constantinescu*, o cit.,* 108.

45 În solia lui Vartic (vara 1542) se vorbește despre răscoala antiotomană și de faptul că moldovenii îi omorau chiar și pe țăranii turci pe care sultanul i-a adus încolo: „...orice turci se arată în Moldova, aceia toți sunt asupriți și uciși de moldoveni. Chiar și țăranii de neam turcesc (*colonos etiam nationis Turcice*), pe care Turcul (sultanul, n.n.) i-a trimis să locuiască acea țară, au prins să fugă de acolo și se căiesc pentru că s-au strămutat cândva în Moldova", Constantin Rezachevici, *Petru Rareș între sultan și lumea creștină*, II,

asasinarea unui domn, care s-ar fi împotrivit rebeliunii[46], poate fi explicată atât prin rațiuni de ordin politic, dar și prin cele de ordin economic. Teritoriul dintre Prut și Nistru reprezenta în secolul al XVI-lea un domeniu de colonizare efectiv, cu rezerve suficiente, în comparație cu ținuturile dintre Prut și Carpați, unde penuria funciară se resimțea mult mai acut[47]. Au fost prădate 14 din cele 35 de sate aflate în perimetrul dintre Cetatea Albă și Bender în decembrie 1540 și ianuarie 1541[48]. Pământurile pentru pășunat, dar și pentru agricultură din partea estică a țării ofereau posibilități economice apreciabile. Era și una din regiunile prospere, nu întâmplător boierii moldoveni o numeau „cea mai frumoasă parte a Moldovei". De aici, credem, vine și reacția atât de violentă a clasei politice moldovenești, care a aruncat mănușa Porții într-un gest desperat. Răscoala generală la nivel de țară a început imediat după asasinarea lui Lăcustă (20 decembrie 1540) și a corpului de otomani care-l păzea și „îndruma" la Suceava[49]. *Cronica moldo-polonă* precizează că după ce a fost dată jumătate de țară otomanilor „boierii au omorât pe acel Lăcustă, iar pe turcii care erau pe lângă dânsul i-a tăiat și le-a luat toate și le-a luat țara înapoi"[50].

Observăm, totodată, că niciun izvor nu vorbește în mod expres despre includerea în „teritoriile islamice" *(dar-ül-islam)* a cetății și ținutului Soroca. De unde vine însă informația că otomanii ar fi cucerit-o? Analiza critică a surselor arată că *un singur document* menționează că la Soroca ar fi fost pus un sangeac.

Este vorba despre un raport al agentului imperial Matthias Loboczky către Ferdinand I, semnat la 1 ianuarie 1539 și dat din Spišske Podhradie (Slovacia actuală), în care se dă glas diferitor temeri care circulau în Ungaria, printre care cea conform căreia Poarta ar fi pus doi sangeaci: unul la Soroca, în Moldova de Jos („inferiori parte Moldaviae"), iar pe altul în cetatea Bar, din Polonia[51]. Critica internă a documentului ne invită să privim cu mare precauție informațiile cuprinse în el, deoarece operează mai mult cu zvonuri[52], alimentate de fricile unei iminente invazii otomane. Am arătat că există multiple surse în epocă care menționează intenția otomanilor de a construi două fortificații în Moldova pe parcursul anului 1539[53], idee care a fost abandonată rapid la insistența polonezilor[54].

În această ordine de idei, ceea ce ne face să privim cu mai multă circumspecție informația din relatarea lui Loboczky este localizarea celui de-al doilea sangeac. Se știe că cetatea Row din Podolia[55] făcea parte din domeniul reginei, așa cum apare menționat și în document („castro Bari, quod regina Poloniae moderna, in confinibus illis aedificavit"). Fortăreața de lemn, apoi din piatră îndreptată împotriva tătarilor

702-703. Trebuie să presupunem că acei coloniști, aduși de sultan, s-au așezat în teritoriile considerate a fi pentru raiale în sudul Basarabiei (Valeriu Veliman, „Noi precizări în legătură cu haraciul Moldovei la mijlocul secolului al XVI-lea", *Revista Arhivelor*, anul LXI, vol. XLVI, nr. 2, 1984, 211). Nu avem nicio informație că ar fi putut coloniza mai la nord. De altfel, dreptul de strămutare a musulmanilor în Moldova era reglementat cu strictețe, cf. Mustafa A. Mehmed, „Despre dreptul de proprietate al supușilor otomani în Moldova și Țara Românească în secolele XV-XVIII", în *Cercetări istorice*, s.n. Iași, (1972), 65-81.

46 Ștefan Lăcustă le-ar fi cerut boierilor amânarea expedițiilor de recuperare pe doi ani, din cauza situației complicate din țară, v. Iorga, *Documente*, XXIII, 48, Ștefan S. Gorovei, *Petru Rareș*, 173.

47 Virgil Pâslariuc, *Raporturile politice dintre marea boierime și domnie în Țara Moldovei în secolul al XVI-lea,* Chișinău, Pontos, 2005, 112-113.

48 Valeriu Veliman, „Câteva considerații privind haraciul Moldovei la mijlocul secolului al XVI-lea", *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A.D. Xenopol" din Iași,* tom XIX, 1982, 288.

49 Documentele atestă și un „guvernator" al Moldovei, pus pe lângă domn, despre care vorbește un raport de la Oradea, cu numele de Mihalbegovici, identificat cu Mehmed bei Iahia Pașaoglu, zis Mehmed Sokolli (Hurmuzaki, II/1, 200; Mihail Guboglu, *Inscripția*, 100; Constantin Rezachevici, *Cronologia critică a domnilor din Țara Românească și Moldova (secolele XIV-XVI),* 2002, 572).

50 *Cronicile slavo-române*, 174, 184.

51 „Caessar Turcarum posuit duos sandzacos in Moldavia, in inferiori parte Moldaviae in castro Soroka, quod castrum est octo tantum miliaria fortassis a confinibus regni Poloniae, et a castro Bari, quod regina Poloniae moderna, in a confinibus illis aedificavit; fecit etiam Caesar Turcarum aedificare ex lignis alia duo castra fortissima nova, propre confinia regni Poloniae in Moldavia, in ea via, qua Tartari ire debend in regnum Hungariae. Et hoc Caesar ille facit propter regem Poloniae et in terrorem regis Poloniae", A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești (1527-1572)*, vol. I, București, 1929, 18-19, nr. 18.

52 A se vedea lucrarea recentă a lui Ovidiu Cristea, *Puterea cuvintelor. Știri și război în secolele XV-XVI*, Cetatea de Scaun, 2014, în care se vorbește despre modul în care zvonurile puteau afecta calitatea știrilor, mai ales în perioada de război.

53 N. Iorga, *Studii și documente*, XXIII, 46-7; Eugen Denize, *o cit.*, 205.

54 Relația lui Fabio Mignanelli din 30 septembrie 1539, Hurmuzaki, II/4, 199-200.

55 Târgul a fost redenumit Bar în cinstea locului natal al Bonei Sforza, orașul Bari din Italia în 1537.

(ca și Soroca[56]) a fost construită între 1538 și 1540, iar din 1638 aici este fondat un colegiu iezuit, la care a învățat și Miron Costin[57]. Se știe că cetatea a fost cucerită de otomani abia la 1672, când într-adevăr aici a fost înființat un sangeacat, dar acest lucru este irelevant pentru problema pusă în discuție[58]. De altfel, cucerirea castelului și transformarea lui în „raia" de către otomani ar fi dus la un război deschis cu polonezii. De aceea, nu credem că ar fi fost o idee întru totul inspirată din partea lui Soliman să confiște castelul soției lui Sigismund, al cărui prieten se declara în toate actele diplomatice ale vremii[59] și cu care încheiase la 1533 o „pace eternă"! Anume pe baza informațiilor din acest izvor, care conține mai multe informații controversate[60], unii istorici au dedus că Soroca ar fi fost inclusă în raiaua de Cetatea Albă[61].

Problema majoră cu informația cuprinsă în acest document nu este că nu a mai fost *confirmată*, direct sau indirect, de alte izvoare – în medievistică cazuri din acestea se întâmplă (mai mult decât) frecvent –, ci că informația conform căreia la Soroca ar fi fost pus un sangeac este *infirmată* direct sau indirect de alte surse. Bunăoară, știm că în toamna aceluiași an, Soroca rămânea sub autoritatea domnilor Moldovei. Astfel, într-o scrisoare a lui Ieronim Laski din 22 octombrie 1539 găsim următoarea informație: „Trebuie să știți că domnul (Ștefan Lăcustă, n.n.) a trimis pe un mare boier al său numit «Selha» cu o oaste puternică spre Soroca *pentru a o păzi de tătari* (s. n.), despre care aflase că vor năvăli fie în țara sa, fie în acea a Maiestății Sale regelui"[62]. Documentul afirmă fără echivoc că boierul „Selha"[63] a mers să apere cetatea de o eventuală invazie tătărască, și nicidecum să o cucerească de la otomani, unde ar fi stat un sangeac. Diplomatul polon este o sursă mult mai credibilă decât emisarul habsburgic, mai ales că și-a scris relatarea la Hârlău, aflându-se la curtea domnului Moldovei[64], deci primind informațiile din prima sursă.

După declanșarea răscoalei antiotomane în toamna lui 1540 pentru recuperarea teritoriilor anexate, boierii moldoveni atacă Tighina, Cetatea Albă, ajungând până la Oceacov peste Nistru[65], dar nicăieri nu este menționată Soroca. Ar fi logic – dacă acest teritoriu ar fi fost stăpânit de otomani –, ca el să fie atacat în primul rând, ca fiind cel mai apropiat de capitala țării. Mai mult, la revenirea lui Petru Rareș în domnie, deja în martie 1541 staroste la Soroca era consemnat boierul Tăbuci[66], fapt ce întărește ideea continuității aici a administrației moldovenești.

Se știe că Petru Rareș a fost nevoit să cumpere la modul direct favoarea sultanului pentru a relua domnia. Rațiunile lui Soliman de a-i reda tronul dușmanului său au fost și ele determinate de dificila conjunctură politică din regiune și de neașteptata răscoală a boierimii moldovene pentru reluarea teritoriilor pierdute. Se știa că Rareș este iubit în țară și că este capabil să suprime pornirile belicoase ale boierimii moldovenești[67]. Unele surse ne dau de înțeles că domnul moldovean a negociat cu Poarta retroce-

56 A se vedea Hurmuzaki, II/3, 699. Interesant că în această perioadă este construit drum, care leagă cele două cetăți, numit „drumul Sorocii", v. *Ukrainsky stepovij kordon v seredini XVI stolittja (spogadi bar'skogo starosti Bernarda Pretvičja)*, O.E. Mal'čenko (u), Zaporija-Kiiv, 1997, 54.

57 Panaitescu, „Influența polonă în opera și personalitatea cronicarilor Grigore Ureche și Miron Costin", *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice,* seria III, tom. IV, mem. 4, București, 1925, 156, 257-258.

58 Antoni Jósef Rolle, *Zameczki podolskie na kresach multańskich,* tom. 1-3, 1889, Kurpisz, 2004.

59 Corfus, *Documente*, 26-27, 37 etc.

60 Bunăoară, aici se afirma că Ștefan Lăcustă ar fi luat toate clopotele de la biserici și mănăstiri și le-ar fi dat la topit pentru tunuri, cu scopul ca locuitorii să-și părăsească religia. N. Iorga, *Istoria românilor,* vol. IV, București, 1937, 391, C. Rezachevici, „Pribegia", în *Petru Rareș*, București, 1977, 193.

61 Constantin Rezachevici, „Politica internă", în *Petru Rareș*, București, 1978, 226, idem, *Petru Rareș între sultan și lumea creștină*, I, 442; Eugen Denize, *o cit*., 205.

62 *Călători străini*, I, 236; originalul latin la N. Iorga, *Documente*, XXIII, 44: „Scire debetis Palatinum misisse magnum quemdam Curiensem suum Selha dictum cum valida manu verisus Soroka, propter arcendos Tartaros, quos aut sua, aut Maiestatis Regie in dicionem impetum facturos esse certior est redditus. Itaque ne sitis huius hiemis valde securi"

63 Editorii întrebându-se dacă nu este vorba de Scripcă (*Călători străini*, I, 236, n. 6). Într-adevăr, un Spiridon Scripcă, pârcălab de Neamț, încă din prima domnie a lui Petru Rareș, boier de divan care a rămas printre membrii Sfatului domnesc și pe timpul lui Lăcustă (Maria Magdalena Szekely, *Sfetnicii lui Petru Rareş. Studiu prosopografic*, Iași, Ed. Universității „Al. I. Cuza", 2002, 421-422).

64 Hârlăul era reședința favorită a lui Ștefan Lăcustă, v. Ștefan S. Gorovei, „Ștefan Lăcustă", în *Petru Rareș*, 167.

65 În mai multe izvoare din epocă întâlnim menționate aceste atacuri: Hurmuzaki, II/4, 274-275; 276-278; Hurmuzaki, supliment. II/1, 125-128; A. Veress, *o cit*., 23-25; Corfus, *Documente*, 38-39, nr. 30; *Cronicile slavo-române*, 174.

66 Constantin Rezachevici, „Politica internă", în *Petru Rareș*, București, 1978, 226, N. Iorga, *Chilia și Cetatea Albă*, 349: „a Thabucza stharosthe Soroczskyego aby pvsczyl".

67 Pâslariuc, *Raporturile politice*, 118.

darea *tuturor* teritoriilor care i-au fost confiscate țării sale în anul 1538[68]. În luarea unei asemenea decizii nu doar componenta financiară a contat, ci și presiunea „aliaților" polonezi, care pe parcursul anului 1539 au încercat activ să-l convingă pe sultan să le retrocedeze moldovenilor într-o formă sau alta teritoriile confiscate[69].

Otomanii au ales soluția retrocedării „cu despăgubiri". La 1542 Petru Rareş recunoştea că și-a răscumpărat revenirea din averea personală[70]: „Dacă nu aş fi plătit din averile mele pentru a redeveni domn, locul meu ar fi fost ocupat de un turc, ca la Buda"[71]. O altă solie ne clarifică în privința sumei plătite. Este vorba despre legația moldovenească la curtea lui Ioan cel Groaznic din 8 septembrie 1542, compusă din Cristea pârcălab, Petru Cârcovici și Ioan Diacul, care îl informa pe marele cneaz al Moscovei că sultanul i-a întors lui Rareş domnia „cu două părți din Moldova", deci partea de răsărit a țării, cu excepția raialelor din sud și a Tighinei, „pentru 300000 de zloți roșii, pe lângă darea pe care i-o dă anual"[72]. În această sumă au intrat, probabil, toate plățile făcute de Rareş, inclusiv și cele pentru redobândirea domniei. Retrocedarea definitivă a celor 35 de sate aflate între Tighina și Cetatea Albă a avut loc abia la 1552, după turcirea lui Iliaş Rareş[73]. Haraciul rămânea același[74], doar că se impunea obligativitatea ca o dată la trei ani domnul să vină în persoană la Constantinopol pentru aducerea omagiului și reconfirmarea domniei. S-a presupus că asemenea condiții favorabile ar fi explicat trecerea atât de rapidă a boierimii de partea lui Petru Rareş la Galați în februarie 1541[75].

În realitate, lucrurile au fost mult mai complicate, sultanul ezitând o vreme să restituie teritoriul promis. Astfel, încă în martie 1541 Petru Rareş prin solul său, Nicolae Burlă, îi transmitea regelui polon știrea conform căreia Soliman l-ar fi iertat definitiv pe Rareş, retrocedându-i toată țara, inclusiv Tighina cu teritoriul adiacent, pentru care trebuia să plătească însă 10.000 de zloți, bani cheltuiți de otomani pentru construirea cetății de piatră a Benderului[76]. După Nicolae Iorga însă, sultanul îl obliga pe Rareş să plătească această sumă ca despăgubiri pentru distrugerea parțială a cetății de către răsculați în toamna-iarna 1540/1541[77]. Cu alte cuvinte, otomanii doreau să-și scoată „investiția" pentru citadelă. Însă, la revenirea în țară, Petru nu a mai avut lichiditățile necesare, parte din cauza plăților făcute, parte din cauza confiscării tezaurului, parte din cauza secetei, urmată de o invazie a lăcustelor (de la care a și primit porecla predecesorul său)[78]. Iată de ce încearcă disperat să împrumute bani de la regele Sigismund, fiind gata să se achite parțial în produse naturale, dar este refuzat[79]. În ianuarie 1542 se mai credea că sultanul este disponibil să aştepte[80], dar se pare că aceasta a

68 Sultanul ar fi promis în ianuarie 1541 retrocedarea țării „cu toate precum a fost în timpul domniei tatălui său și a bunicului său, în care hotare l-au ținut acei înaintași ai săi (...) cum au fost la început", ba pe deasupra și Transilvania, adică Ciceul, Cetatea de Baltă și, eventual, Bistrița, v. Rezachevici, *Petru Rareş*, I, 428-429; Hurmuzaki, XV/1, 396-397.

69 În instrucțiunile date lui Toma Sobocki din 22 decembrie 1539, se cerea sultanului dreptul de a răscumpăra teritoriile moldovenești ocupate cu un an înainte. Ar fi fost bine dacă sultanul „i-ar da înapoi (domnului Moldovei, Ştefan Lăcustă, n.n.) câmpiile dezlipite de țara Moldovei, dacă nu s-a putea ca dar, atunci pe bani" (Ilie Corfus, *Documente*, 25). Solia lui Iacob Wilamowski repetă aceeași rugăminte direct lui Soliman Magnificul (*ibidem*, 26-27). Problema retrocedării teritoriilor anexate s-a aflat și în atenția habsburgilor (Hurmuzaki, II/1, 207; *Călători străini*, I, 232-233, solia lui Laski).

70 Din averea personală însemna că s-a împrumutat de la finanța constantinopolitană în timpul șederii sale în capitala imperiului. Pentru această practică a se vedea I. Caproșu, *O istorie a Moldovei prin relațiile de credit, până la mijlocul secolului al XVIII-lea,* Iași, 1989.

71 Hurmuzaki, Supliment II/1, 157-159, către regele Poloniei, 1542.

72 *Polnoe sobranie russkih letopisej*, vol. XXVIII, Moscova, 1965, 45, 143.

73 Veliman, „Câteva considerații", 285-301; idem, „Un document turc de 1552 concernant le kharatch de la Moldavie", *Studia et acta orientalia*, XI (1982), București, 100-104.

74 Hurmuzaki, supliment I/1, 3. Unele izvoare, însă, afirmă că restructurarea plăților pentru răscumpărarea teritoriilor s-ar fi făcut pe baza dublării haraciului de la 15.000 la 30.000 de florini, Veliman, „Câteva considerații", 288-289.

75 Rezachevici, *Cronologia*, 581; idem, „Politica externă", în *Petru Rareş*, 231, 234.

76 Hurmuzaki, II/4, 199-200; Rezachevici, *Petru Rareş între sultan și lumea creștină*, 429.

77 Iorga, *Chilia și Cetatea Albă*, 351.

78 Iorga, *Documente*, XXIII, 48.

79 Hurmuzaki, supl. II/1, 158.

80 Scrisoarea lui Sieniawski către Bona Sforza din 21 ianuarie 1542 conține informații despre întrevederea sa cu solul moldovean Avram Banilovschi, staroste de Cernăuți, în care afirmă că Petru Rareş „vrea să aibă și Tighina și are și făgăduința de la împăratul turcilor, numai să plătească și să aducă cezarului cheltuiala zidirii (cetății)", Constantin Rezachevici, *Petru Rareş între sultan și lumea creștină*, II (1990), nr. 7-8, 698.

fost o stratagemă din partea Porții, în realitate Soliman nefiind dispus să retrocedeze Tighina[81].

Mai mult decât atât, circulau tot mai multe informații conform cărora otomanii încercau să obțină mai multe teritorii la est de Prut. În mai 1542, Petru Vartic, sol în Polonia, știa că sultanul „a cerut de curând pentru sine Orheiul. Din aceste pricini, voievodul și toți oamenii din stăpânirea lui au hotărât să depărteze de pe grumajii lor puterea Turcului". Drept rezultat, Petru Rareș își reorientează treptat politica externă spre apropierea cu statele creștine, încheind tratat cu habsburgii și „sponsorizând" expediția antiotomană a lui Joachim de Brandenburg[82]. Documentele atestă și presiunea din partea boierilor, pentru a continua o politică activă pentru eliberarea teritoriilor ocupate[83]. Această stare de spirit era întărită și de diversele zvonuri, inclusiv în mediile diplomatice, cum că otomanii și-ar dori mai mult, inclusiv ținutul Sorocii. Astfel, cu ocazia unei comisiuni de trasare a hotarului dintre Imperiul Otoman și Regatul Jagellon, oficiali polonezi și-au exprimat îngrijorarea în privința intențiilor Porții de a anexa mai multe teritorii nu doar din „pustele" din stânga Nistrului (*Dikoe Polje*), dar „și voievodului Moldovei i-ar lua, după aceste terenuri nepopulate, mult pământ peste Nistru, de la Soroca"[84]. Despre posibilitatea construirii unei cetăți, fie vizavi de Orhei, fie vizavi de Soroca avertiza partea polonă și solul moldovean Avram Banilovschi în ianuarie 1542[85].

Totuși, Rareș a știut să tragă concluzii din experiența trecută și nu a mers la un conflict deschis cu otomani, încercând pe cale diplomatică să soluționeze ceea ce boierii lui Alexandru Cornea nu au reușit pe cale militară[86]. Folosindu-se de conjunctura politică dificilă (spre deosebire de 1538), domnul moldovean joacă abil pe serviciul acordat lui Soliman în problema Transilvaniei, unde face câteva expediții încununate cu succes[87] și obține bunăvoința suzeranului în retrocedarea teritoriilor reținute în răsăritul Moldovei, cu excepția Tighinei, în anul 1542 (întărită de trimiterea fiului ca ostatec[88]).

Credem că decizia de păstrare a Benderului din partea otomanilor a dus după sine la cea a distrugerii cetății de la Orhei, care intră de acum încolo în declin[89], și la retrocedarea Lăpușnei, după cum am arătat pe cazul Căprianei. Iată de ce Petru Rareș ia decizia să întărească cetatea Sorocii la 1543 cu meșteri bistrițeni[90].

Concluzie. Din datele de care dispunem la ora aceasta, nu putem afirma că Soroca ar fi fost trecută în toamna lui 1538 sub administrație otomană, fiind pus în ea un sangeac, așa cum arată scrisoarea lui Matthias Loboczky, de altfel singurul document care afirmă acest lucru. Cetatea a rămas condusă de pârcălabi moldoveni, fiind o pavăză la frontiera de răsărit, așa cum a fost concepută[91]. Iar teritoriile care au fost răscumpărate fie pe bani, fie contra unor servicii de ordin militar în anul 1542 au fost mai degrabă Lăpușna și Orhei.

---

[81] Idem, *Petru Rareș*, I, 433.

[82] Corfus, *Documente,* 59; Rezachevici, *Petru Rareș între sultan și lumea creștină*, II, 433.

[83] „Se va răscula, dacă va avea de la Măria Ta (Ferdinand Habsburg, n.n.) câteva tunuri și pedestri pentru a ataca cetatea Tighinei, din nou zidită", ca mai apoi să adauge că „moldovenii nu pot suferi nici într-un chip că li s-a luat cea mai frumoasă parte a Moldovei [Moldauienses nullo modo ferre possunt ademptam illis esse nobiliorem Moldauiae partem] și vor îndemna pe domn la răscoală, iar el nu va putea să se împotrivească acestor cereri, dacă vor ști ei că Maria Ta vrei să-i ajuți" (Iorga, *Chilia și Cetatea Albă*, 190-191; Hurmizaki, II/1, 217).

[84] Rezachevici, *Petru Rareș între sultan și lumea creștină*, II, 432.

[85] Corfus, *Documente*, 71.

[86] Rezachevici, *Petru Rareș între sultan și lumea creștină*, II, 429-430.

[87] Idem, „Politica externă", în *Petru Rareș*, 251-252.

[88] Era primul fiu, numit Alexandru (a se vedea *ibidem*, 246). Trimis la Constantinopol în mai 1542, Hurmuzaki, II/1, 225.

[89] Lucian Chițescu, „Cu privire la cetățile Moldovei în timpul lui Ștefan cel Mare", *Revista de istorie*, t. 28, nr. 10, 1975, 1533-1546.

[90] Hurmuzaki, XV, 432; Rezachevici, *Petru Rareș între sultan și lumea creștină*, II, 247.

[91] Importanța strategică a Sorocii o găsim chiar în salvconductul emis pe Bogdan-Vodă cel Orb lui Cozma Șarpe, trimis în solie la Sigismund al Poloniei în 1512. În cadrul acestuia se vorbește foarte clar despre castelul („замок"), care este pază împotriva „păgânilor" („ñòîðîæà wò(ú) ïîãàíñòâà"), v. Hurmuzaki, II/3, p. 699.